

atfinnandi viðmerkingar

tríbýti av valdi? Hetta er ein ógvuliga áhugaverdur og viðkomandi spurningur. Er tað víst, at umtalaða valdsbýti er besta ella einasta trygd fyri politiskum stabiliteti, rættindatrygd og ágangi frá almennu myndugleikunum?

Finnast betri skipanir?
Tað tykist ofta, at nógv fólk eru komin til ta niðurstøðu, at menniskjað hevur funnið ta frægastu loysnina í sambandi við at skapa eina politiska skipan, har stjórnin á góðan og virðiligan hátt stjórnar fólkinum, forpliktar seg at hava tamarhald á sær sjálvari og tryggjar borgarunum grundleggjandi rættindi og politiskan stabilitet. Finnast ikki betri loysnir enn tær, sum nú á døgum verða settar at vera tær bestu? Tað tykist løgið, at tað næstan ongantíð verður ført fram, at betri loysnir munnu finnast. Tá ið ein hevur í huga tað bjartskygnið og ta framburðartrúgv, sum hava verið grundarlag fyri menn-ingini í framkomna og modernaða heiminum, er trupult at skilja, hví framburðartrúgvin ikki eisini kann flytast yvir til politiskt-vísindaliga økið og seta spurningar við verandi skipanir, sum ofta virka illa, og geva boð uppá, hvussu betri skipanir kunnu mennast. Tað eru ikki fullkomnar loysnir, sum her verða eftirspurdar, tí tær finnast neyvan. Tað er viljin at royna at skapa betri loysnir, ið ein sóknast eftir.

Fyrisitingarstaturin – tað fjórða valdið?
Eitt menningareyðkenni í modernaða heiminum er sokallaði fyrisitingarstaturin (administrative state). Embætisveldi hevur verið partur av skipan okkara í longri tíð, so tað er ikki embætisveldi í sjálvum sær, ið er eitt nýtt eyðkenni; tað er støddin, kompleksiteturin, mannagongdir,

reglugerðir o.sfr., sum geva embætisveldinum eina ser-staka støðu í teirri politisku skipanini. Embætisveldið er í stóran mun sjálvstøðugt í skipanini, og eftirlitið við embætisveldinum er ofta vánaligt. Teir politisku leiðararnir (ráðharrarnir) hava ofta í veruleikanum lítla stýring á fyrisitingini. Eisini er ávirkanin hjá fyrisitingarstatinum á ein-støku borgararnar vorðin nógv størri nú á døgum í mun til fyrr. Valdið hjá fyrisitingar-statinum er rættiliga stórt, og harvið er eisini størri vandi fyri valdsmisnýtslu. Henda støða kann lættliga seta borgararættindi í vanda. Leikluturin og valdið hjá fyrisitingarstatinum hevur týðning fyri siðbundnu fatanina av valdstríbýtinum. Um hetta sigur M. J. C. Vile í bókini Constitutionalism and the Separation of Powers:

“The reality of the working of government provides a difficulty for the traditional theory of the separation of powers, which divides the powers and functions of government into three, for, in effect, there are now four major sections of the political institutions of the democratic state: the legislature, the government, the administrative machine, and the judiciary.”

Tað er ikki longur næktandi at siga, at valdið er býtt í trýggjar partar. Fyrisitingarveldið (embætisveldið) hevur ment seg til at blíva eitt slag av valdi í mun til tey trý siðbundnu völdini. Fyrisitingin er vorðið tað fjórða valdið, so valdsbýti er: útinndandi vald, lóggeva-ndi vald, dømandi vald og fyrisitandi vald. Hetta fýrabýti av valdi krevur eina endurskoðan av teirri politisku skipanini. Tørvur er á at menna eftirlitsmekanismur, sum kunnu fyrbyggja valds-

misnýtslu hjá øllum fyra völdunum. Eins og ætlanin við valdstríbýtinum (og eftirlits-og javnvágsskipanini, checks and balances á enskum) er at forða fyri ágangi á borg-arlig rættindi, eigur ein endurskoðað skipan at innihalda eftirlitsmekanismur, sum á effektivan hátt forða fyri, at embætisfólk fremja valdsmisnýtslu og ágang ímóti rættindum borgaranna. Tann vanliga og siðbundna fatanin av valdstríbýtinum hevur tørv á atfinningum og endurskoðan. Hetta eigur sjálv-andi at verða gjørt í virðing fyri øllum undanfarnum politiskum heimspekingum, sum hava roynt at víst á, hvussu fræls-istryggjandi og góðar stjórnar-skipanir kunnu skipast.

Útvaldar keldur:
Alexander, Larry (ritstjóri): Constitutionalism. Philosophical Foundations. Cambridge University Press, Cambridge 2001.

Barber, Sotirios A. Og Robert P. George: Constitutional Politics. Essays on Constitution Making, Maintenance, and Change. Princeton University Press, Princeton 2001.

ButleRitchie, David T.: The Confines of Modern Constitutionalism. Pierce Law Review, vol. 3, no. 1, s. 1-32, 2004.

Diskin, Abraham o.o.: Why Democracies Collapse: The Reasons for Democratic Failure and Success. International Political Science Review, vol. 26, no. 3, s. 291-309, Sage Publications, London 2005.

Lane, Jan.Erik: Constitutions and PoliticalTheory. Manchester University Press, Manchester 1996.

Locke, John: Anden afhandling om styreformen. Det lille Forlag, Frederiksberg 1996.

Madison, James o.a.: The Federalist Papers. Mentor, a division of Penguin Putnam Inc., New York 1999.

March, James G. Og Johan P. Olsen: Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics. The

Free Press, New York 1989.

Montesquieu, Charles Louis de Secondat de: Om lovenes ånd. Bind I og II. Gads Forlag, Keymannahavn 1998.

Olsen, Henrik Palmer: Magtfordeling og mistillid. Greinin stendur í Grundlovens nutid og fremtid. Årsberetning 1998. Retsvidenskabeligt Institut B, Københavns universitet.

Olsen, Henrik Palmer: Magtfordeling. En analyse af magtfordelingslæren med særlig henblik på den lovgivende magt. Jurist- og Økonomforbundets Forlag,

Keypmannahavn 2005.

Peters, Guy B.: Institutional Theory in Political Science. The “New Institutionalism”. Continuum, New York, 2001.

Rasmussen, Rúni: Valdsbýti. Føroyskt Lógarrit (FLR), vol. 5, no. 1, Tórshavn 2005.

Rasmussen, Rúni: Konstitutionalisme og stjórnarskipanir. Føroyskt Lógarrit (FLR), vol. 6, no. 1, Tórshavn 2006.

Vile, M.J.C.: Constitutionalism and the Separation of Powers. Liberty Fund, 2. útgáva, Indianapolis 1998.

Fakta: Valdsbýti

Enski heimspekingurin John Locke (1632-1704) legði grundarlag fyri tríbýtinum av valdinum, tí hann hann greitt vísti á týðningin av at býta sundur lóggevandi og útinndandi valdið fyri at forða valdsmisnýtslu. Serliga í Second Treatise of Civil Government verða hugsanirnar hjá Locke um sambandið millum ymisku völdini lýst.

Franski lögfrøðingurin Charles de Montesquieu (1689-1755) orðað væl kenda tríbýtið av valdinum í verkinum De l’Esprit des Lois (Um anda lóganna) frá 1748. Tó hevur hann ikki uppfunnið læruna um valdsbýtið. Locke vísti á týðningin av at lóggevandi og dømandi vald eiga at vera býtt sundur. Montesquieu leggur dømandi valdið aftur at valdstvíbýtinum hjá Locke og orðar tríbýttu valdslæruna. Men valdsbýtislæran er ikki eitt einstaklingaavrik. Fjølbroyttar søguligar royndir og ymskir politiskir heimspekingar hava víst á, at neyðugt er, sambært teimum, at valdið verður býtt til tess at forða fyri valdsmisnýtslu.

Ofta verður sipað til ta amerikonsku stjórnarskipanina í sambandi við valdsbýti. Teir amerikonsku stjórnarski panarsmiðirnir vóru í stóran mun ávirkaðir av teimum politisku hugsanunum hjá Locke og Montesquieu. Stjórnarskipanarsmiðir í mongum londum hava fingið íblástur frá Locke, Montesquieu og teimum amerikonsku stjór narskipanarsmiðunum, bæði í sambandi við tingræðisskipan og forsetaskipan.

Munur er á valdsbýti millum útinndandi og lóggevandi vald í ávikavist tingræðisskipan og forsetaskipan. Tað er ikki talan um veruligt valdsbýti millum lóggevandi og útinndandi vald í skipan við tingræði, tí stjórnin (samgongan) hevur bæði tað lóggevandi og útinndandi valdið. Harafturímóti er hetta býti veruligt í forsetaskipan, tí bæði lóggevandi og útinndandi vældini eru vald hvør sær beinleiðis av fólkinum. Tað besta dømið um slíka skipan er tann amerikanska politiska skipanin. Fólkíð velur umboð til Kongressina (Umboðsmannatingið og Senatið), sum er lóggávuvald, og forsetin (útinndandi vald) verður eisini valdur av fólkinum